

efficax; permulti enim homines eam spernunt. *Ergo* nulla est ratio eam asserendi.

Resp. Conc. mai. Dist. min.: Non est sufficiens, i. e. non praebet sanctio aeterna sufficiens motivum pro observatione legis naturalis, *nego*, non semper de facto obtinet observationem legis propter malitiam hominum, *conc. et nego cons.* Ut sanctio ceaseatur sufficiens, non requiritur, ut *de facto* omnes homines ad observandam legem inducat; secus enim deberet tollere libertatem hominum; sed requiritur solum, ut praebeat tale motivum, quod numquam prudenter neglegi possit et saltem in multis suam efficaciam exserat.

ARTICULUS IV.

DE LEGIS NATURALIS PROPRIETATIBUS.

§ 1. UNIVERSALITAS.

177. Legi naturali competere universalitatem in se ratione sui fundamenti, quatenus ad omnem hominem se extendat et omnem naturalis ordinis partem comprehendat, ex ipso eius conceptu manifestum est. Eius enim fundamentum est natura rationalis omnibus hominibus communis. Non ergo de hac universalitate hic quaestionem instituemus, sed de universalitate ratione *promulgationis*.

THESIS XXVII.

178. Generaliora legis naturalis praecepta ab homine expeditum rationis usum habente invincibiliter ignorari nequeunt.

(*S. Thom. 1, 2, q. 94, a. 6; De verit. q. 16, a. 3. Meyer, Institut. iuris nat. I, n. 267.*)

St. Q. Lex naturalis triplici praeceptorum classe constat. *Prima* classis continet communissima illa principia, quae cuique plane sunt evidentialia, ut v. g. rectus ordo servandus, malum vitandum etc.; vocantur a *S. Thoma* praecepta prima.

Secunda classis comprehendit illa praecepta secundaria, quae ex praeceptis primis facili et obvia deductione derivantur eademque ad specialem materiam generali modo applicant, v. g. Deus colendus, parentes honorandi.

Ad *tertiam* classem praeceptorum pertinent conclusiones remotiores et magis particulares ex duplici classe praeceptorum praedictorum (1, 2, q. 94, a. 6 et q. 100, a. 3).

Nomine generaliorum praeceptorum intellegimus praecepta 1^{ae} et 2^{ae} classis.

179. **Prob. 1.** Ex sapientia divina. Per legem naturalem Deus intendit omnes homines ad recti ordinis ipsis praestituti observantiam adducere. *Atqui* hoc intentum per legem naturalem obtineri non posset, nisi eadem singulis hominibus rationis usu praeditis saltem quoad generaliora praecepta esset nota. *Ergo* haec generaliora principia nequeunt invincibiliter ignorari.

Addimus «expeditum usum rationis habente», ut excludamus hominem, qui rationem non convenienter evolutam habeat, sive hic defectus oriatur ex impedimentis physicis, sive ex defectu convenientis educationis socialis, quia etiam haec educatio ad integritatem naturae pertinet. — Quod de homine particulari diximus, de integra gente valeret, si haec inveterata degeneratione ad statum brutorum similem accederet. In tali condicione etiam a tota gente praecepta aliqua secundae classis plus minusve invincibiliter ignorari posse non negamus.

Prob. 2. Ex analogia. Omnes res *per ipsam naturam* aliquo modo participant legem aeternam, in quantum ex eius impressione habent inclinationem in proprios actus et fines. *Ergo* etiam homo debet per ipsam naturam participare legem aeternam, et quidem congruenter ad suam naturam, i. e. rationaliter. Hoc autem aliter fieri non potest, quam ut naturaliter ei indita sit cognitio recte agendorum. Porro ratio practica procedit a principiis communibus; debent ergo ei per se nota esse principia universalissima, ordinata ad operationes.

Prob. 3. Ex ipsa natura horum praeceptorum.

1. Praecepta communissima, ut v. g. ordinate vivendum, malum vitandum etc., ita sunt evidentialia, ut de facto neque ignorentur neque ignorari possint. «In primis principiis naturaliter notis, sive sunt speculativa sive sunt operativa, nullus errare potest, sicut in hoc: omne totum est maius sua parte,

vel nulli iniuriam esse faciendam» (*S. Thom.*, Quodlib. 3, q. 12, a. 26).

2. Praecepta secundaria, v. g. praecepta decalogi (*S. Thom.* 1, 2, q. 100, a. 3), ita facili et obvia illatione ex principiis primariis deducuntur, ut per se et ex ratione intrinseca a nemine ignorari possint, qui utatur ratione convenienter evoluta. Nemo enim libenter fert, ut ab aliis in sua vita, suis membris, bonis externis laedatur. Facile autem intellegit se non posse rationabiliter ab aliis postulare, ut illaesus servetur, nisi ipse quoque a laesione aliorum abstineat. Inde natura duce concludit non esse occidendum, furandum, falsum testimonium dicendum etc. Quodsi unum alterumve praeceptum ex parte ignoretur, id ex causis rationi extrinsecis provenire debet, inter quas a *S. Thoma* (1, 2, q. 94, a. 6) recensentur malae persuasiones, pravae consuetudines, habitus corrupti, quae omnia vel remote vel proxime ex prava voluntate derivantur. *Atqui* talis ignorantia est *vincibilis*, alio quidem modo et gradu in primis eius auctoribus, alio in iis, qui a consuetudine iam inducta errorem hauserunt.

3. Praecepta vero tertiae classis, v. g. absoluta illicitas duelli vel mendacii pro omnibus casibus, ignorari possunt etiam invincibiliter. Id satis constat experientia et ratione. Nam tales conclusiones indigent subtiliore consideratione et plurimum dependent a circumstantiis rerum et personarum.

180. *Schol.* Quæri potest, quomodo principia communissima: bonum faciendum, malum vitandum, ordinate vivendum, possint vocari *per se nota*. Nam per se notae stricte sunt illae propositiones, in quibus praedicatum est de ratione subiecti et ex notione subiecti erui potest. *Atqui* in illo principio: bonum faciendum, malum vitandum, praedicatum non est de ratione subiecti nec ex eo erui potest. Multa sunt bona, quae non sunt praecepta seu facienda ex obligatione; mala vero sunt quidem omnia fugienda, tamen ex ipsa ratione mali obligatio erui non potest. Quomodo ergo homines perveniunt ad notionem obligationis saltem con-

fusam? Respondeo hominem non sola comparatione terminorum veritatem illorum principiorum cognoscere, sed ex consideratione naturae humanae. Homo enim *inclinatur naturaliter* ad bonum sibi secundum naturam conveniens, et naturaliter horret contrarium, et hinc statim exurgit iudicium: malum vitandum et bonum faciendum, in quantum eius omissio est mala. Et hoc iudicium est omnino evidens. Nemo sanæ mentis quaerit, num debeat fugere, *quae sibi sunt mala*. In hoc tamen iudicio nondum videtur contineri notio obligationis proprie dictae et perfectae; facile autem ad eam pervenitur. Scit enim homo se naturam cum sua inclinatione non habere a se, sed ab alio; praeterea circa se videt omnia esse ordinatissima, ex quo facile colligit etiam se debere esse ordinatum, et quia res illae sunt ordinatae *ab alio*, etiam se ex alterius, scilicet auctoris naturae, voluntate debere esse ordinatum, et se non posse hunc ordinem laedere vel malum facere, quin hunc auctorem naturae offendant.

181. *Obi. 1.* Non repugnat sapientiae Dei dari amentes. *Ergo* neque repugnat dari ignorantes legem naturalem.

Resp. Conc. antec. Dist. cons.: Non repugnat dari ignorantes legem naturalem ex defectu causarum secundarum seu ex defectu rationis non evolutae, *conc.*, ex defectu promulgationis per legislatorem, *nego*.

Obi. 2. Leges particulares possunt ignorari. *Ergo* etiam universales.

Resp. Conc. antec. Nego cons. et paritatem. Maior est necessitas promulgationis quoad principia communissima quam quoad applicationes particulares, quia homo ipse propria activitate has applicationes facere potest. — Ut legislator censi possit legem naturalem sufficienter promulgasse, requiritur et sufficit: 1. ut universalissima legis praecepta, in quibus virtualiter tota lex continetur, a nemine ignorari possint, supposita ratione sufficienter evoluta; 2. ut homo in ordinariis condicionibus internis et externis, praesertim socialibus, possit per se saltem eas practicas conclusiones derivare, quae ad vitam rationali homine dignam sunt necessariae. Immo convenientius est, ut homo etiam ipse per se in evolvenda et applicanda lege naturali laborare debeat.

Obi. 3. Circa quaedam praecepta secundae classis (v. g. furtum, occisionem sui ipsius, occisionem parentum etc.) multi populi erraverunt.

Resp. Dist. assert.: Erraverunt circa haec praecepta in se et universim, *nego*, circa particulares aliquas applicationes in circumstantiis difficilioribus, *conc.* Sic v. g. occidere parentes per se et generatim inhonestum esse a nullo populo ignorabatur; hanc occisionem licitam esse in quibusdam circumstantiis aliqui populi silvestres arbitrabantur, in hoc ipso tamen volebant parentibus beneficium praestare, eos a *maioribus malis* liberando. Apud plures etiam populos superstitiosos opinio invaluerat homines post mortem apud superos vitam in eadem aetate continuaturos, in qua hanc terram reliquissent. Propterea ipsi parentes filios rogabant, ut se occiderent, antequam senio confecti essent (Morphil. I 366).

§ 2. IMMUTABILITAS.

THESIS XXVIII.

182. Lex naturalis tum intrinsece tum extrinsece immutabilis est.

(S. Thom. 1, 2, q. 94, a. 4. Suarez, De leg. 1, 2, c. 13 sqq.)

St. Q. 1. Mutatio est transitus rei ab uno statu in alium, ita ut in utroque statu aliquid commune maneat. Inde sequitur stricte dictam mutationem legis accidere non posse nisi per *derogationem*, qua aliqua pars legis tollitur, sive aliquid novi eius loco substituatur sive non. Hic tamen mutationem latius accipimus, ita ut praeter *derogationem* comprehendat etiam: a) *abrogationem* seu totalem legis ablationem: b) *dispensationem*, qua aliqua persona manente lege ab eius obligatione eximitur.

2. Lex mutari potest dupliciter: a) *ab intrinseco*, cum lex ex se ipsa mutatis adiunctis fit inutilis vel nociva, b) *ab extrinseco*, cum a superiore communitatis vel ex parte vel totaliter aufertur.

183. *Prob.* Lex naturalis immutabilis est:

a) *ab intrinseco*. Nam lex naturalis prohibet eas actiones, quae ex natura sua ideoque semper homini sunt malae seu disconvenientes, et praecipit eas, quae ex natura sua necessariam habent honestatem seu quarum omissio homini est intrinsece mala. *Atqui* praescriptio vel prohibitio talium actionum numquam potest fieri inutilis vel nociva. *Ergo* . . .

b) *ab extrinseco*. Deus non potest non velle, ut homo vitet, quae sunt inhonesta, et faciat ea bona, quorum omissio mala est. Secus eius voluntas non esset necessario recta et ordinata. *Atqui* materia legis naturalis sunt actiones, quae natura sua ideoque semper et ubique sunt bonae vel malae. *Ergo* Deus necessario illas praecipit vel prohibet. — Quae argumentatio etiam de dispensatione valet. Nam qui alicui dat licentiam ponendi actionem, eo ipso ostendit eam sibi non omnino displicere.

Haec valent de dispensatione et mutatione *sensu proprio*, quae directe in *ipsum vinculum* obligationis cadunt, non vero de mutatione *improprie dicta et indirecta*, quae materiam legis ita mutat, ut iam non cadat sub lege. Hanc in *multis* actionibus fieri posse concedimus.

Dixi: in *multis* actionibus, non in omnibus. Nimirum distinguendae sunt duplicis generis actiones intrinsece honestae vel inhonestae.

Quaedam actiones ex ipsa *sua natura* et abstrahendo ab omni circumstantia ulteriore sunt malae (nam de actionibus *malis* potissimum hic agitur), v. g. mendacium, periurium, odium Dei etc. In his nulla dispensatio vel mutatio neque directa neque indirecta possibilis est.

Aliae vero sunt actiones, quae non ex sola sua substantia sunt bonae vel malae, sed requirunt quasdam circumstantias et condiciones, ut evadant bonae vel malae. Sic v. g. *occisio* hominis, si ab omnibus condicionibus ulterioribus abstrahitur, nondum est intrinsece mala; ut sit intrinsece mala, debet esse *iniusta*. Iam Deus non potest dare licentiam, ut homo iniuste occidatur; sed potest vel ipse hominem occidere, cum supremum ius in vitam creaturarum habeat, vel potest concedere hanc licentiam alii, et tunc cessante iniustitia cessat etiam intrinseca malitia occisionis et per consequens prohibitio naturalis eiusdem. Eadem dici possunt de ablatione occulta rei alterius (furto). In his et similibus casibus Deus non mutat vel tollit directe vinculum legis, sed mutat materiam eiusdem, ita ut iam sub lege non comprehendatur, et hoc facit non quatenus est legislator, sed quatenus

habet supremum dominium creaturarum. (Cf. *S. Thom.* I, 2, q. 100, a. 8 ad 3.)

Deinde notandum est brevem formulam, qua praecepta naturalia enuntiari solent, saepe non exhibere plenum sensum eorundem. Sic v. g. sola verba: «deposita sunt reddenda», non exhibent plenum sensum praecepti naturalis. Hoc enim solum praecipit reddenda esse deposita, quando iuste et rationabiliter petuntur. Irrationabiliter ergo petenti depositum reddendum non est, neque hic casus comprehenditur sub lege ideoque neque proprie est mutatio legis vel exceptio a lege.

184. Obi. 1. Leges physicae mutari possunt. Ergo etiam praecepta legis naturalis.

Resp. Conc. antec. et nego cons. et paritatem. Leges physicae sumptae sensu proprio pro *conclusionibus scientificis* physicae vel chimiae sunt immutabiles, quia non absolute inferuntur sed *conditionate*, scilicet si omnes condiciones requisitae adsint. Si autem leges physicae sumuntur pro *constantibus et uniformi operandi modo* rerum physicarum, sic mutari possunt, quia Deus potest concursum denegare vel impedimenta apponere, ne effectus solitus sequatur, immo potest rebus physicis ad quemcumque effectum etiam earum naturae per se contrarium uti, v. g. igne ad refrigerandum. In nullo ex his *casibus oritur proprie dicta repugnantia cum earum natura*, prout haec subest divinae voluntati (*S. Thom.*, C. gent. l. 3, c. 100), et per consequens cum sapientia vel sanctitate Dei. Et ratio est, quia creaturae irrationales sunt *mera media*, quibus propter se ipsas nihil debetur, sed quibus Deus uti potest, quomodocumque ei placitum fuerit. At vero ut homo libere ponat actum intrinsece malum, semper et ubique homini disconveniens et eius naturae repugnans est, ita ut Deus ipse hanc repugnantiam et deordinationem tollere nequeat. Quodsi nihilominus Deus per dispensationem vel mutationem legis daret homini licentiam ponendi talem actum, contra suam sanctitatem et sapientiam ageret.

Obi. 2. Ex facto valet illatio ad posse. Atqui Deus de facto dispensavit (v. g. Abrahamo praecepit, ut occideret filium). Ergo.

Resp. Conc. mai. Dist. min.: Dispensavit improprie et indirecte, quatenus mutavit materiam, ita ut sub lege iam non comprehenderetur, *conc.*, directe et proprie, *nego*.

ARTICULUS V.
DE SUMMO LEGIS NATURALIS PRAECEPTO.

THESIS XXIX.

185. Summum legis naturalis praeceptum est: Fac bonum et devita malum!

(*S. Thom.* I, 2, q. 94, a. 2. *Liberatore*, Institut. eth. n. 99. *Meyer*, Institut. iur. nat. I, n. 277.)

St. Q. 1. Lex naturalis multa praecepta continet, v. g. «non occides», «non furaberis», etc. Quaeritur autem, num sit aliquod *eiusmodi praeceptum, quod omnia alia praecepta naturalia ideoque totam legem naturalem implicite comprehendat*, ita ut haec sensu proprio una vocari possit. Ad hanc quaestionem respondemus thesi nostra.

2. Loquimur de bono, quod necessariam honestatem habet, seu cuius omissio positive mala est. Non enim omnia bona sunt praecepta.

186. Prob. Summum legis naturalis praeceptum debet esse:

1. *reductive ultimum* seu enuntiare communem et ultimam rationem omnium praeceptorum naturalium;

2. *deductive primum et universalissimum* seu continere omnia praecepta legis naturalis;

3. *per se notum et evidens*. Atqui his condicionibus satisfacit praeceptum in thesi enuntiatum. Ergo . . .

Prob. min. ad 1. Est *reductive ultimum*. Communis enim et ultima ratio, cur omnia praecepta naturalia nobis imposita intellegantur, est, quia ea, quae prohibent vel praecipiant, sunt intrinsece mala vel bona. Etenim si quaeratur, cur Deus nobis haec praecepta imponat et cur Deo iubenti parendum sit, respondere debemus ultimatim, quia hoc bonum, contrarium malum est.

Ad 2. Est *universalissimum* seu deductive primum, quod implicite continet omnia praecepta naturalia. Nam haec versantur circa ea, quae homini intrinsece bona vel mala sunt, tum erga Deum, tum erga se ipsum, tum erga proximum (n. 70, argum. 3).

Ad 3. Per se patet.

187. *Schol.* Re a nobis non differunt, qui supremum principium sic enuntiant: Rectum naturae rationalis qua talis ordinem serva! Nam rectus ordo naturae in eo consistit, ut homo vitet mala et faciat bona, quae necessariam habent honestatem.

ARTICULUS VI.

DE LEGE POSITIVA.

188. § 1. DE NOTIONE LEGIS POSITIVAE EIUSQUE HABITUDINE AD LEGEM NATURALEM.

(*S. Thom.* 1, 2, q. 91, a. 3, q. 95 et 96. *Meyer*, Institut. iur. nat. I, n. 287. *Potters*, Compend. philos. mor. n. 399.)

1. *Necessitas legis positivae.* Lex naturalis est quodammodo primarius et fundamentalis impulsus, quo Deus sua lege aeterna per ipsam naturam creaturas racionales in finem suum movet. Quodsi lex naturalis pro omnibus casibus et circumstantiis sufficeret, non opus esset alia lege; sed spectata exigentia vitae socialis non sufficit ex triplici causa: 1) quia solum quoad generaliora principia est omnibus manifesta; quo magis ad particulares conclusiones descenditur, eo maior habetur opinionum diversitas. Opus est ergo auctoritate aliqua, quae illas conclusiones deducat et omnibus tamquam normam agendi praescribat. Alioquin non haberetur unitas in agendo, quae ad pacem et ordinem societatis requiritur. 2) Lex naturalis multa solum in genere seu indeterminate continet. Sic v. g. praecipit, ut delicta in societate puniantur, sed poenam non determinat neque modum iudicii etc. Opus est ergo auctoritate aliqua, quae haec ad mentem legis naturalis determinet. Sub hac determinatione etiam comprehenditur, quod aliqui *extensionem* legis naturalis vel *additionem* ad eandem vocant. Nam lex naturalis comprehendit indeterminate totum ordinem sociale. Quidquid ergo lex positiva statuit, recte ut determinatio legis naturalis concipitur, si ea excipis, quae iam in ea ita continentur, ut per modum conclusionis deduci possint. 3) Etiam quae lege naturali clare comprehenduntur, indigent *sanctione* aliqua temporali, ut pax et securitas societati necessaria conservetur. Hic enim finis iam in hac terra obtineri debet, spectata autem plurimorum hominum cupiditate non obtineretur, nisi adesset

auctoritas, quae poenas in concreto pro exigentia circumstantiarum determinaret et infligeret.

189. *Obi.* Ex dictis solum inferre licet necessitatem alicuius viventis auctoritatis vel iudicum, qui in societate humana semper praesto sint et ea, quae ad bonum societatis requiruntur, in singulis casibus determinent. Hi essent quasi «ius animatum» (*Arist.*, Eth. 1. 5, c. 4).

Resp. Eiusmodi iudices non sufficerent triplicem ob causam: a) quia plurimi requirerentur ad iudicandum de singulis; difficile autem esset invenire tot sapientes ad hoc munus idoneos; b) eiusmodi iudices deberent plerumque ilico de casibus subito exortis iudicare, quod difficillimum est, dum e contrario legislator longo tempore de re ex omni parte deliberare et sic facilius rectum invenire potest: c) tales iudices deberent de rebus praesentibus iudicare, quarum saepe ipsorum multum interest, et erga quas vel amore et cupiditate vel odio afficiuntur. Esset igitur difficillimum eorum iudicium non corrumpi. Legislator autem, qui iudicat de futuris et in universali, huic periculo minus subiacet (*S. Thom.* 1, 2, q. 95, a. 1 ad 2).

190. 2. *Accuratio notio legis positivae.* In lege distingui potest elementum *materiale et formale*: elementum *materiale* sunt actiones vel omissiones, quae lege praescribuntur; elementum *formale* est ipsa obligatio. a) Propria ratio differentiae inter legem naturalem et positivam desumitur ex elemento *formali*. Lex naturalis obligationem habet ex Dei voluntate hypotheticae (i. e. supposita creatione) *necessaria*; lex vero positiva ex *libera* ordinatione eius, cui imperium in alios competit. Est tamen b) etiam ex parte elementi *materialis* discrepantia inter legem naturalem et positivam. Prior solum prohibet, quae sunt intrinsece inhonesta, et praescribit, quae habent necessariam honestatem. Posterior vero potest quidem etiam talia prohibere vel praescribere, sed insuper etiam alia, quae sunt per se vel indifferentia vel bona non necessaria. — Ex his differentiis fundamentalibus inter legem naturalem et positivam sequuntur aliae, scilicet: c) lex naturalis a priori ex principiis rationis cognoscitur; lex positiva per positivam significationem subditis promulgatur. d) Lex naturalis inseparabiliter cum natura

coniungitur et pertinet ut proprietas essentialis ad ipsam naturam intellectualem; ideo est etiam *universalis*, i. e. valet pro omnibus hominibus omnium temporum et locorum. Idem de lege positiva dici non potest. e) Lex naturalis est ex sua essentia lex divina; lex positiva potest esse vel divina vel humana. Lex humana non est illa, quae solum ab homine promulgatur, sed illa, quae ab eo nomine proprio et vi auctoritatis sibi traditae fertur.

THESIS XXX.

191. Omnis lex humana in lege naturali fundatur.

(S. Thom. 1, 2, q. 95, a. 3.)

Prob. 1. Quoad elementum formale seu vim obligandi, et quidem remote seu reductive solum, nam proxime obligatio legis humanae fundatur in libera superioris voluntate.

Ultima ratio, cur cognoscamus nos legibus humanis obligari, est principium: iustis superiorum legibus oboediendum est; hoc principio negato omnis obligatio legis humanae corruet. *Atqui* hoc principium pertinet ad legem naturalem. *Ergo* . . .

Prob. 2. Quoad elementum et formale et materiale. Quae libet lex est participatio legis aeternae; haec autem participatio est vel naturalis vel positiva. Naturalis autem est prior et a positiva supponitur, quia natura est primum in unoquoque et a reliquis supponitur. Praeterea lex positiva a naturali derivatur sive per modum conclusionis sive per modum determinationis. *Ergo* supponit naturalem ut suum fundamentum et principium.

192. *Obi.* Si legis positivae obligatio fundatur in lege naturali, sequitur: 1. culpam contra legem positivam esse semper culpam contra legem naturalem; 2. obligationem ad actum lege positiva praecipit esse naturalem.

Resp. Ad 1. *Nego*, si agitur de culpa directa contra legem naturalem, nam lex naturalis est solum causa remota et universalis legis positivae, non vero proxima; effectus vero, «qui proxime est a causa secunda, ita ut a prima non fieret nisi per illam, secundae simpliciter tribuitur, et ideo obligatio haec, etiamsi sit in

conscientia, simpliciter est a lege humana» (Suarez, De leg. l. 3, c. 22, n. 7).

Ad 2. *Dist.*: Obligationem illam esse naturalem reductive, *conc.*, immediate et proxime, *nego*.

§ 2. DE PROPRIETATIBUS LEGIS POSITIVAE.

THESIS XXXI.

193. Lex positiva, ut obliget, debet esse 1. honesta, 2. iusta, 3. possibilis.

(S. Thom. 1, 2, q. 95, a. 3 et q. 96, a. 4.)

St. Q. Sensus est: Si una ex his condicionibus deest, lex ex se est invalida, neque ei per se oboedire tenemur.

Prob. et explic. 1. Lex positiva debet esse *honesta*, i. e. nulli legi altiori repugnare, sive haec lex altior sit *lex naturalis* sive *positiva*. Nam a) si repugnat *legi naturali*, res est evidens. Obligatio enim omnis est a voluntate divina. Repugnat autem Deum nos libere per legem positivam obligare ad aliquid, quod lege naturali necessario prohibet. Sed b) neque repugnare debet *legi positivae altiori*: inferior enim legislator non habet potestatem praescribendi, quae superior vetuit, vel prohibendi, quae ille praecipit.

2. Debet esse *iusta*. Ad iustitiam autem legis requiritur: a) ex parte *fnis*, ut tendat in bonum commune seu sit bono communi utilis. Legis enim est communitatem ordinare in finem suum, qui est bonum commune, et in hunc finem data est superiori potestas ferendi leges. Si ergo legem ferat in bonum privatum neglecto bono communi, lex est iniusta, adversatur iustitiae *legali*; b) ex parte *auctoris*, ut procedat ab habente auctoritatem. Si ergo lex feratur ab eo, qui potestatem vel omnino non habet, vel saltem non habet in materia, quam praecipit, est iniusta, laedit iustitiam *communitativam*; c) ex parte *formae* legis, ut onera secundum aequalitatem proportionis imponat. Si secus fit, violatur iustitia *distributiva* (S. Thom. 1, 2, q. 96, a. 4).

3. *Possibilis*, et quidem non solum physice seu simpliciter, sed etiam *moraliter*, i. e. non debet esse nimis difficilis et

onerosa spectatis viribus eorum, quibus imponitur. Secus enim non attingeret finem suum et esset imprudens.

194. *Schol.* Diximus legem positivam, quae una ex praedictis condicionibus careat, ex se nullam habere vim obligandi. Sed licetne eam observare? *Resp. distinguendo:* Si lex praecipit intrinsece inhonesta, numquam ei oboedire licet. Quae enim intrinsece mala sunt, semper et ubique a Deo vetantur, cui magis oboediendum est quam hominibus. Si vero lex positiva solum caret vi obligandi, quia est iniusta, v. g. propter defectum auctoritatis, possumus eam servare, immo interdum tenemur, non per se, quasi ipsa lex nos obliget, sed per accidens, quia ex neglectu legis maiora damna sequerentur.

Praeterea nota: Si *lex* est iniusta, etiam *poena* propter eius transgressionem imposita est iniusta. Quapropter falso quidam iurisconsulti catholici in Germania docuerunt legi iniustae (v. g. contra Ecclesiam latae) obtemperari non posse, oriri tamen obligationem, et quidem per se, ad poenam, quae propter transgressionem talis legis infligitur, sustinendam.

CAPUT VI.

DE CONSCIENTIA.

195. Ut lex in actu secundo obligare possit praeter eius promulgationem ex parte superioris, requiritur, ut singulis subditis subiective innotescat et tamquam regula agendi in individuo applicetur. Hoc applicationis officio fungitur uniuscuiusque conscientia, quae per modum principii subiectivi ad actum moralem concurrat.

ARTICULUS I.

GENERALES DE CONSCIENTIA NOTIONES.

§ 1. QUID SIT.

(*S. Thom.* I, q. 79, a. 13; I, 2, q. 19, a. 5 et 6; De verit. q. 17.
Ballerini-Palmieri, Opus theolog. mor. I, tract. 2.)

196. Conscientiam hic non accipimus sensu *psychologico* pro cognitione reflexa sui ipsius nec pro *synteresi* seu habi-

tuali cognitione principiorum practicorum in genere moris, sed sensu *moralì* pro norma agendi proxima. Hoc ultimo sensu conscientia iterum latius vel strictius sumi potest.

Latiore sensu significat *omne iudicium practicum* de honestate vel inhonestate particularium actionum nostrarum, sive praeteritae sint, sive praesentes, sive futurae. Hoc modo accepta conscientia respectu actuum futurorum ducis, respectu praesentium et praeteritorum iudicis munere fungitur; prior vocatur *antecedens*, posterior *consequens*. Strictiore sensu nomine conscientiae venit sola conscientia *antecedens*, quae definitur: *iudicium ultimo-practicum de honestate vel inhonestate agendorum*.

Eius *actus* sunt: 1. ligare instigando per praeceptum, 2. ligare revocando per prohibitionem, 3. suadere per consilium, 4. permittere iudicando actionem esse licitam. De hac conscientia antecedente sola hic agimus, quia sola legem applicat et voluntatem proxime dirigit.

Conscientia formatur ope syllogismi (I, 2, q. 76, a. 1). Nam ratio sicut in speculativis, ita etiam in operabilibus utitur syllogismo. Maior est aliqua regula practica universalis sive naturalis sive positiva, minor vero enuntiat factum hanc vel illam actionem seu omissionem sub illa regula comprehendi vel secus. Inde sequitur conclusio practica, quae proprie conscientia vocatur, hoc vel illud *hic et nunc* a nobis esse faciendum vel omittendum, etc.

§ 2. QUOTUPLEX DISTINGUATUR.

197. 1. *Ratione conformitatis* cum obiectiva rei veritate conscientia est vel *vera* vel *erronea*, et haec posterior vel *vincibiliter* vel *invincibiliter* erronea. Si ex praemissis sive veris sive invincibiliter erroneis conclusio legitime infertur, habetur conscientia *recta*, secus *falsa*. Potest ergo conscientia esse *recta*, quin sit simpliciter *vera*.

2. *Ratione status intellectus* conscientia est: a) *certa*, cum quis iudicat absque formidine de veritate oppositi; b) *probabilis*, cum quis alterutri ex duobus iudiciis contradictoriis assentitur cum formidine de veritate oppositi; c) *dubia*, cum animus haeret anceps inter duo contradictoria et neutri assen-